

**ПРЕВОДАЧКА, ЮРИСТКА, ПОЛИЦАЙКА,
ФЕМИНИСТКА? РАЙНА ПЕТКОВА И РАЗВИТИЕТО
НА ЖЕНСКАТА ПРОФЕСИОНАЛНА СОЦИАЛНА
РАБОТА ПРЕЗ 30-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК**

Кристина Попова

Социалната работа през тридесетте години

Началото на превръщането на социалната работа в самостоятелна професия в България става през 30-те години на ХХ век. В разграничаването ѝ има две посоки. Първо: като професия тя се отделя от близки професионални поприща: социална медицина, педагогика, съдебна практика. Второ, тя се разграничава от неплатената благотворителна дейност. През 1932 г. Българският женски съюз организира курсове за социална работа, а на следващата година - Висша социална школа за жени със завършено средно образование. Школата си поставя за цел както да подготвя жени за социална работа, а в по-широк план – да издига общественото чувство на жените.¹

В сферата на обществените грижи през тридесетте години участват много жени. Благотворителни организации, дружества и съюзи са оглавявани от представителки на висшите кръгове на обществото. Там са съпругите на някогашни министър-председатели: Екатерина Каравелова, Юлия Малинова, Констанца Ляпчева и други. Други жени прокарват пътя на професионално израстване в труднодостъпната йерархия на държавните служби. Такава е например юристката, допълнително завършила в Прага социални науки Мара Табакова², началник на Отделението за обществени грижи в МВРНЗ. Българският женски съюз, оглавяван от Димитрана Иванова също поддържа различни благотворителни институции – домове за деца, сираци и стари хора. Стотици са учителките – съветнички, подготвени в рамките на Съюза за закрила на децата, които организират трапезарии за бедни деца в селата, курсове за млади майки и т. н.

С курсовете на Висшата социална школа на Българския женски съюз социалната работа се превръща професия (главно за жени), а понятията социален работник/социална работничка навлизат в употреба и се институционали-

зират в общинската практика чрез службата на социалните съветници.³ В макар и малкото работни места в общини и други институции започват да практикуват курсистките от Висшата социална школа за жени. Разграничаването на професията става в две посоки. Първо: като професия от близки професионални области: социална медицина, педагогика, съдебна практика. Ето защо те изучават тези дисциплини. Второ, тя се отделя от неплатената благотворителна дейност. Затова курсистките са запознават с практиката на благотворителните организации и практикуват в устроените от тях институции. И в двете посоки социалната работа запазва определена връзка със своите корени – както с близките професионални поприща, така и с благотворителността. Религиозни институции, международни хуманитарни организации и дружества също имат свои инициативи за подготовка на платени и доброволни сътруднички и сътрудници в различни благотворителни и социални институции: Американската близкостоична фондация подготвя детски учителки и ръководители на летни детски игрища, Съюзът за закрила на децата – помощен социален персонал, църквата също прави опит да подготвя свои кадри (монахини, свещеници и сътруднички) за социална дейност.

Голяма заслуга имат и редица издания, които образуват широкото поле за дискусии за социалните грижи. След Закона за общественото подпомагане от 1934 г. се създават и две печатни медии: списанията “Обществено подпомагане” (Издание на МВРНЗ) и “Обществена подкрепа” (Издание на Съюза «Обществена подкрепа»). Четат се радиосказки на социални теми, а кинопрегледите – на границата със следващото десетилетие – допълват медийното въздействие в това поле.

Законът прави опит за баланс между държава и дружества, както и за партньорство между тях, но централизацията поражда и страхове от прекомерно “етатизиране” и “общиняване” на социалната дейност. Макар да не се оспорва необходимостта и от държавно, и от обществено начало, в дискусиите се очертават две основни мнения: едното подчертава плурализма в инициативите в социалната работа и правото на различни институции “да благотворят”, а другото – разглежда дейността на обществената благотворителност като допълнителна, като работа “в помощ” на държавата.

В сложния баланс на държавна и обществена инициатива през тридесетте години, между опитите за професионализиране и паралелното разширяване на благотворителността (чрез създаване на множество нови благотворителни дружества и институции), между стремежа към превенция на социалните проблеми и подпомагането на нуждаещите се, между засиления обществен контрол и желанието да се подпомогне с грижи, между бюрократизирането на общественото подпомагане и милосърдието се изнамират множество нови форми на взаимодействие на държавни институции, медии и дружества, както и на контакти и единодействие. В тях израз намират различните възгледи на участници-

те, вдъхновявани от хуманни, религиозно-милосърдни, модернизационни или националистически, социално дисциплиниращи и евгенични цели. Запазването на плурализма означава конкуренция и дискусия, но и изисква координация между отделните институции, а ролята на медиите става все по-значима.

Съгласуването на дейностите на държавни институции, религиозни и дружествени инициативи, характерно за тридесетте години, намира и своите личности. До голяма степен именно тяхната дейност носи смисъла на тогавашната социална работа. Имената на такива хора, които практически координират дейността на различните субекти на социалното подпомагане, се откриват трудно, защото работейки в повече институции, те най-често не оглавяват никоя от тях. Да се разкрие дейността на тези личности, означава да се потърси информация от архивите на множество дружества и държавни институции, както и от различни издания.

В пресечната точка на държавните институции, дружествените инициативи и социалната работа като професия

При проследяването на дискусиите за обществените грижи и прегледа на многообразните издания от тридесетте години: “Медико-педагогическо списание”, списание “Нашето дете”, “Обществена подкрепа”, “Обществено подпомагане”, “Женски глас”, “Млада българка”, “Полицай” се среща често една авторка, която се появява и като член на управителния съвет на редица дружества: Дружество за борба с детската престъпност, Православно братство “Св. Василий Велики” за закрила на младото момиче, софийски клон на съюза “Обществена подкрепа”. Името на тази жена се среща и сред инициаторките и преподавателките на Висшата социална школа за жени през 1932/1933г., както и сред преподавателките в първите курсове за жени полицайки в България десет години по-късно. Тя е авторка на една малка книга за социалната работа в Германия, както и на една «История на общественото подпомагане», а също и на множество преводи от немски език от тази област. Заедно с това тя е дългогодишна ръководителка на службата за борба със социалните злини (по-късно за домашните прислужнички) към Дирекция на полицията, където работи до 1944г.

Наслагването на всички тези активности на една личност поражда интереса към нея. Но как една жена съчетава всички тези дейности? Кое я мотивира?

Коя е тя – учителка, преводачка, юристка, полицайка, амбициозна феминистка? Столична дама от средната класа, отдадена на благотворителност, самотна госпожица от чиновническото съсловие на тридесетте години? Многобройните ѝ възможни характеристики очертават широките граници на женската реализация по това време. И все пак тази жена е сред онези, които са по-скоро изключение от правилото.

Името на тази жена е Райна Петкова - в повечето случаи статиите ѝ са подписани като госпожица Райна Петкова. Юристка по образование, тя специализира социална работа в Берлин. Райна Петкова е от първите жени, които правят необичайния за времето избор да се насочат към професионална социална работа, към нейното популяризиране и разширяването на нейния обсег както от държавните, така и от дружествените инициативи. Биографията ѝ на момиче от патриархалните занаятчийски среди на провинцията разкрива новите възможности за жените, родени в края на XIX век. От друга страна, тя показва и техните собствени усилия да разширят пространството за обществена и професионална дейност и да добият глас в обществото. Наред с тези поколенчески белези, жизненият ѝ път и възгледите ѝ са интересни и от гледна точка на историята на социалната работа. Те показват значимостта на социалната работа за женската професионална кариера и женската идентичност от времето между двете световни войни и значимостта на женските организационни мрежи. Възгледите ѝ показват и противоречивите идейни и политически въздействия върху формиращата се сфера на професионална социална работа.

*От ковачницата до университета или от Търново до Берлин:
биографичният път на Райна Петкова*

Райна Петкова е родена в Търново на 10 септември 1895 г. в семейството на севлиевския майстор – налбантин Петко Минчев. Бащата е член на еснафа на налбантите, а подковаването на животни в края на XIX век е разпространен занаят. Семейството на занаятчията не се задържа дълго в Търново, където живеят родителите на майката, и скоро се завръща в Севлиево.

Както много други дъщери от занаятчийски семейства по това време – особено в най-просветените региони около Търновския край, след прогимназията Райна продължава да учи. С мисълта навярно за учителска професия, тя се насочва към Плевенската гимназия.

По това време девическото гимназиално образование изживява голям възход. Броят на учениците в девическите гимназии нараства от 714 в края на осемдесетте години на 7069 през 1911 г. Учебните програми на девическите гимназии се изравняват с тези на мъжките. Девическите гимназии бързо се превръщат в средища на дискусии за женското образование, за равноправието, за избора на професия, за семейството и домакинския труд, за женското достойнство, проституцията и различни социални проблеми.⁴ Девическата гимназия е важна граница в живота на младите жени, която ги кара да поставят под въпрос традиционните нагласи и патриархалните традиции. Младите жени започват да обръщат внимание на своите политически права и да се обозначават като “гражданки”. В самото начало на двадесети век Софийският университет (макар и предпазливо) отваря врати и за първите студентки. Приемането на

студентки има много противници в интелектуалните среди и става в обстановка на яростни дискусии за женското академично образование, които не стихват и в следващите години. Но той има и своите защитници. В хода на тези дискусии укрепва женското движение и в 1901 г. съществуващите вече от 50 години женски дружества се обединяват в Български женски съюз. Той повежда борба за граждански права и политическо равноправие на жените.

В 1914 г. Райна Петкова завършва гимназия в Плевен като много добра ученичка. В обстановката на предвоенното време и началото на Първата световна война търсенето на жени учителки се засилва и на двадесет години Райна Петкова започва работа като учителка. Учителства само две години и след това през 1917 г. записва право в Софийския университет.

Подобна биографична траектория имат и много други жени от поколенията, родени в края на XIX век. За дълги години учителската професия носи стабилност - макар и относителна - поради различни мерки, ограничаващи жените учителки. През учителската професия минават за по-кратко или по-продължително време писателки, юристки, политически деятелки. Учителките са носителки и на главната политическа активност по това време. По време на Първата световна война младите жени се сблъскват непосредствено с множество нови проблеми. Много от нещата, абстрактно дискутирани в гимназиите: нищета, престъпност, проституция, се виждат в непосредственото всекидневие на големия град.

В университета студентките юристки са малцинство, но все пак по време на Първата световна война и в годините непосредствено след нея броят им значително нараства. Около 100 от юристките формират една от най-големите секции на създаденото през 1924 г. Дружество на жените с висше образование. За жените с юридическо образование перспективи за работа в съдебната система почти няма. Те нямат право да бъдат адвокатки и за тях всъщност остава възможността да заемат чиновнически длъжности, където се изисква юридическа компетентност. Паралелно с борбата за изборителни права Българският женски съюз повежда и дискусия за адвокатските права на жените. Между юристките от тези първи поколения се срещат емблематични имена от сферата на оформящата се област на социалната работа – Димитрана Иванова, Вера Златарева, Мара Табакова и много други.

Вероятно като студентка по право Райна Петкова е сред състудентките на Димитрана Иванова, която поема ръководството на Българския женски съюз. Председателката на БЖС Димитрана Иванова е дългогодишна учителка. Във връзка с дискусиите за женското равноправие на около 40-годишна възраст тя се заема да следва право. Самата Димитрана Иванова по време на войните преминава школата на неплатената доброволна социална работа. Тя е сред доброволките, които се грижат за ранени войници в София, а след войната участва и в различни благотворителни организации. Преводите, които прави на германс-

ките феминистки като Хелене Ланге, Гертруд Боймер и др., участието ѝ в различни женски международни форуми и собственият ѝ опит постепенно я насочват към необходимостта от професионално образование за жените в сферата на социалната работа. Възгледите ѝ се споделят от други активистки на женското движение – д-р Вера Плочева, Рада Петрова, Юлия Малинова и други. През 1929 г. българска група посещава Берлин. Навярно тогава се поражда и идеята да се проучи германският опит в женското образование в областта на социалната работа.

Кога и как Райна Петкова се приобщава към този женски кръг, не е съвсем ясно. След завършването на университета в 1922 г. тя работи във Финансовото министерство в продължение на 7 години до заминаването си за Берлин през 1929 г. Писмените свидетелства за контактите ѝ с Димитрана Иванова са от 1929 г., но е твърде вероятно контактите им да са започнали в предишните години. Не много широкият кръг на жените юристки благоприятства личните контакти. През същата 1929 година Димитрана Иванова съдейства на Райна Петкова чрез връзките си с германското женско движение да бъде приета с намалена такса в Немската академия за социална и педагогическа работа на жените в Берлин. Съвсем еднозначно в кореспонденцията около нейното заминаване се подчертава, че на нейната подготовка в Берлин се възлагат надежди за получаване на по-подробна информация и опит за женското социално образование с оглед на неговото организиране в България.⁵

*В Академията за социална и педагогическа работа на жените -
Берлин, улица Барбароса 65*

Немската академия за социална и педагогическа работа на жените се създава в 1925 г. по инициатива на д-р Алис Саломон, една от първооснователките на социалната работа в Германия още от времето преди Първата световна война. В 1908 г. по нейна инициатива се създава женска социална школа, която от своя страна развива традициите на създадените в 1893 г. девически и женски групи за социална работа. В женската школа тя осъществява за първи път концепцията за социалната работа като отделна професия. Алис Саломон има големи заслуги за развитието и изясняването на собствената природа на професията на социалната работа. Тя извежда анализа, социалната диагноза и социалната терапия като собствени професионални процедури на социалната работа и обосновава професията като дейност, независима от религиозни и светогледни политически обосновки.

Академията за социална и педагогическа работа на жените се създава в средата на двадесетте години като нещо различно от Женската социална школа от 1908 г.

Тя идва да допълни академичното образование на жени, които искат да

работят в социалната сфера. Тя е надграждаща институция за следдипломно образование на хора с педагогическа или друга сродна професия. Според Алис Саломон, мисията ѝ е да служи на женската култура и насърчи жените в духовно отношение.⁶ Непосредствената ѝ задача е да създаде връзка между теория и практика в социалната работа. Между сътрудниците и лекторите са най-изтъкнати учени психолози и философи като проф. Едуард Шпрангер, проф. Карл Густав Юнг, проф. Ернст Касирер, както и изтъкнатата деятелка на женското движение в Германия д-р Гертруд Боймер.

Последните години на Ваймарската република са изключително продуктивни за академията. Тя се стреми да подтикне студентките към изследователска работа в социалната област. Образованието завършва с дипломна работа, резултат на собствено изследване. В съответствие в тези амбиции е и програмата на школата, където студентките – голяма част от които са с академично образование - следват програма от задължителни и широк кръг избираеми дисциплини, както и посещения на институции и практическа работа. Лекционният курс има за цел да разшири хоризонтите на бъдещите специалистки чрез различни науки, които имат отношение към подготовката за социална работа: социология, социална хигиена, социална история, социална политика и работнически въпрос, педагогика. (В програмата на Висшата социална школа на жени в България година - две по-късно също ще бъдат включени подобни курсове от широк здравен и социално-политически и юридически профил).

С младите жени се работи групово и индивидуално. Всички те попълват анкети за своите интереси и планове за работа. Такава анкета попълва и Райна Петкова. Тя пише, че смята да се посвети на организирането на социалната работа в своята родина. Райна Петкова си избира да участва в работна група за обществените грижи за младежта в Германия, чиято организация е образец за много страни по това време. Индивидуалният ѝ план за обучение включва: *Идейни основи на социалните грижи* (д-р Алис Саломон), *Организация на практическите здравни грижи* (д-р Беях), *Методически въпроси, интересувачи професионалния социалнопедагогическия работник* (Хилде Лион), *Психология и педагогика в социалната работа* (Елизабет Ницше), *Практиката на затворените социални институции* (Ел. Ницше), *Проблеми на професионалния социален работник* (д-р Хелене Вебер), *Просветна работа с пресата с оглед на обществените грижи* (Боершел), *Население и движение на населението* (д-р Кете Бониковски), *Правни въпроси на съвременността* (д-р Маргерете фон Ерфа), *Психопатология* (д-р Хилде Маас), *Правото на обществените грижи в рамките на цялостното държавно и административно право* (Рупрехт) и др.⁷

Проблемите на самата професия се дискутират и в свободни вечерни занимания, наречени “социални вечери”. В такава беседа на Алис Саломон на 24 октомври 1930 г. на тема “Изисква ли структурата на социалната работа да

се вложат и личните усилия” участва и Райна Петкова.

Райна Петкова е единствената българка в академията, в която изобщо броят на чуждестранните студентки е малък. Между малкото други чужденки е състудентката на Алис Саломон от нейната група – англичанка, сътрудничка на прочутия деец на английската социална политика Чарлз Бевъридж. По-голямата част от студентките са на същата възраст – малко над тридесет години. Това е така, защото освен висше образование, за академията се изисква и трудов стаж.

Повечето от студентките идват от горните обществени слоеве. Чувствителната не само към половоспецифичния, но и към класовия аспект на социалната работа д-р Алис Саломон изследва още от времето преди войната социалния състав на ученичките в социалната школа. Въпреки прехода от дамска благотворителност към платена професионална работа, статистиката показва, че дълго време социалната работа остава сфера на жените от средните класи и броят на жените от работнически и занаятчийски семейства е твърде малък⁸.

Още повече това се отнася до академията. Райна Петкова е между малкото студентки, които идват от ниските социални слоеве. Тя е чужденка по отношение на мнозинството студентки не само по националност, но и по своя социален произход. Това се прибавя към материалните ѝ притеснения и проблемите в академията, свързани с навременното изплащане на таксата за обучение. Недоимъкът, чуждият език, високите изисквания на преподавателите съпътстват нейното следване. Тя остава зависима от застъпничеството на Димитрана Иванова пред германските ѝ колеги за намаления на таксата, от разбирането и добрата воля на ръководството на академията. Организационната опора и личните контакти в женското движение са твърде съществени за нейния престой в Берлин.

След завръщането си в България през лятото на 1931 г. Райна Петкова продължава да поддържа връзки с академията и информира своите преподавателки за работата в България. Кореспонденцията е прекъсната от сътресенията, които институцията преживява след идването на Хитлер на власт. Алис Саломон, както и много други преподавателки, са принудени да напуснат. На практика предишната дейност се прекратява, а образованието по социална работа претърпява основна трансформация в духа на националсоциалистическите концепции за грижите преди всичко за благоденствието на “здравата”, “народната общност”.

В архива на академията са запазени няколко писма, в които Райна Петкова описва своето следване и разказва за своите начинания в България, резултат на “идеите и познанията”, придобити в Берлин. В писмото си до Алис Саломон от 11.6.1931 г., писано в края на нейния престой в Берлин, тя описва посещенията от нея курсове и практики. Там тя обосновава своя - вече траен - интерес към предпазните мерки и закрилата на застрашената от пропадане младеж,

както и необходимостта от единодействие между здравна служба, полиция и социални служби. В писмото си Райна Петкова подчертава, че е практикувала 2 месеца в женската полиция в Берлин. В други писма тя говори за своето професионално развитие след завръщането си от Берлин. Кариерата ѝ се развива твърде интензивно: известно време работи в Дирекция на полицията, после – поради закриване на длъжността – в Съюза за закрила на децата, през 1932 г. постъпва като ревизор в социалната служба на Софийска община, а в края на годината отново я викат в Дирекция на полицията, където остава трайно, организирайки Службата за предпазни грижи. Тя съобщава, че наред с това чете лекции за социалната работа в Германия в новооткрития курс на социалната школа на Женския съюз. В писмото си до директорката на академията д-р Хилде Лион тя съобщава, че работи върху проектозакона за обществени грижи. Тя разказва за инициативата на Женския съюз за закрила на домашните прислужнички и създаването на специален Дом, който тя смята за голям успех на Женския съюз.

*“Отстраняване, превъзпитаване и облагородяване”:
публикации и възгледи на Райна Петкова*

В голяма част от годините след завръщането си в България през 1931 г. до 1944 г., Райна Петкова работи в Службата за борба със социалните злини в Дирекцията на полицията. Тя поддържа сътрудничеството с Българския женски съюз, както и с други дружества и организации и пише в техните издания. Статиите на Райна Петкова, публикувани в широк спектър от полицейски, педагогически и женски издания, както и в специализираните издания за социалната работа, показват трайността на интересите и възгледите ѝ, придобити в Берлин. Авторитетът на социалната работа и нейната организация в Германия и убедеността ѝ, че тя трябва да популяризира този опит в България, се запазва и в следващите години. Политическата промяна в Германия не я отклонява от това убеждение. От около 27⁹ публикации (издирените засега), близо половината статии на Райна Петкова са преводи или информации за организацията на обществените грижи в Германия за времето преди и след идването на Хитлер на власт. Акцентът в по-голяма част от тях е поставен върху обществените грижи за младежта, а останалите са за проституцията, за застрашените деца, за женската полиция, за важността на полицията в системата на социалната превенция. През този филтър на своята подготовка в Германия тя вижда и задачите на социалната превенция в България.

В статиите си Райна Петкова публикува и събирания от полицията материал за социалния профил на “морално застрашените деца” и предлага свои анализи, както и методи на тяхното разпределение в групи според проявите им, както и начини за тяхното предпазване или превъзпитание.

Като важни стъпки в това отношение тя вижда разширяването на институциите на социалната превенция. Най-съществена роля тя вижда в създаването на процедури на работа и съответни институции. Тя посочва, че началото на предпазните мерки се слага през 1931 г. със създаване на служба при Дирекция на полицията, нейното разширяване през 1934 и 1938 г., въвеждането на предпазване на домашните прислужнички от проституция (регистрация на домашните прислужнички, организиране на Дом за домашна прислуга съвместно с дружеството “Св. Василий Велики”, по-късно на Дом за девиси и др.).

Напътствията, които тя дава в публикациите си, се отнасят до конкретните процедури на работа със “заstraшените от поквара” момичета и момчета, които попадат в полицията:

*“Докладвах, че тези момичета трябва да се настанят в приют, в който да се лекуват и учат на работа, докато оздравеят”*¹⁰ и по-нататък:

*“Малолетните безработни трябва навреме да се издирят, разпределят и изпращат на съответните места – в болници, институти или да се предават на близките им”*¹¹

При осъществяване на тези процедури – особено в борбата срещу проституцията, Райна Петкова се доверява на изграждането на последователност и връзка между звената на съответните благотворителни дружества, общинските социални служби и полицията. Тук тя вижда необходимостта от жени – социални работнички в общините и жени полицаи (женска полиция), като посочва, че именно женската полиция е предпазна полиция. Предпазната полиция освен това *“със своите изследвания трябва да посочва източниците на обществените злини и да настоява пред Отделението за обществени грижи за сътрудничество и материални средства.”*¹²

Непосредствената работа трябва да се повери на благотворителните дружества: *“Тъй очертаните задачи на предпазните мерки при борба с поквара ще бъдат добре изпълнени и дейността на властта ще даде добри резултати, ако благотворителните организации дадат своето сътрудничество. При спасяване на младежта са необходими пълни родителски грижи, без каквито тя най-често пропада морално”*.¹³

Професионалната социална работа от своя страна трябва да се опира на изработени техники: *“Социалният работник трябва като свещеника, лекаря и възпитателя да развие у себе си сигурна психологична техника”*.¹⁴

Убедена противничка на регламентацията на проституцията, в статиите си за проституцията тя се застъпва за преследване от закона на сводници и сутеньори и описва безизходицата на младите проститутки, ако няма организирани специални и сигурни мерки за тяхната закрила: *“В това състояние, често и бременни, те не могат да постъпят никъде на работа, нямат подслон и храна, не могат да си отидат и в село. Те единствено*

биват прибиращи от сводници и суенъори, при които окончателно пропадат и добиват нови болести.»¹⁵

Като възможна социална терапия тя вижда въвеждане на система от методи за отделяне на “закоравелите проститутки” от “жертвите”, създаване на домове за преспиване, “превъзпитаване и облагородяване”¹⁶, приучване към труд и почтен живот (например чрез създаване на голямо земеделско стопанство - като Народния университет в с. Пордим).

Взгледите на Райна Петкова за социалната превенция на детската и младежка престъпност и проституция и социалната терапия отразяват въздействието и противоречията на различните дотогавашни практики – изоставяне, търпимост, принудително затваряне в институции, опити за превъзпитание. Все пак ясно се съзира тенденцията към все по-силно социално дисциплиниране и контрол, както и засилване влиянието на германския опит.

В статията си “За безнадзорната младеж” от 1943 г. тя прави подробна статистика на 404 безнадзорни деца и младежи до 21 г. по 27 критерия (възраст, народност, занятие, семейно положение, родно място (град, село) и местоживене, обстановка на жилището и брой на стаите, външност, държане, успех, начало на лошите прояви, образование и занятие на бащите и майките, поведение на братя и сестри и т. н.) и дава превес на социалните причини над “наследствеността”.

На тази база тя дава класификация в 8 групи в зависимост от разпределението на децата в домове, болници, възпитателни домове, принудително възпитание, под надзор, включително и изселване.¹⁷

Райна Петкова не остава чужда на разпространението на евгеничните възгледи, както и на идеите за стерилизиране (“обезплодяване” по тогавашната терминология): “Алкохолиците и заболелите от венерически болести ни осигуряват изобилие от хилави поколения”¹⁸. Евгеничните схващания се подкрепят от германската практика, която тя продължава да осветлява. През 1942 г. тя публикува обстоен материал за изправителните младежки домове в Германия: там всички младежи се обхващат от възпитателните мерки на властта, Националсоциалистическата партия има за цел да привлече всеки младеж, у всички се възпитава другарство и трудолюбие. Накрая тя завършва: “От друга страна, националсоциалистическото обществено подпомагане се стреми бързо и твърдо да отдели това, което не е годно за борба с живота”.

¹⁹

По това време интересът към евгеничните мерки в българските медицински и естественонаучни среди е всеобщ. Евгеничните схващания, както и т. нар. обезплодяване се дискутират нашироко в множество издания (медицински, педагогически и др.)²⁰. Този по-широк интерес към евгеничните практики не отминава и общественото подпомагане.

Възгледите на Райна Петкова за социално дисциплиниране се споделят и от други автори, които се занимават с тази тема. Юристката с леви убеждения д-р Вера Златарева посочва също в своята книга “Проституцията и борбата с нея” (1936) необходимостта от създаване на трудови стопанства за превъзпитание на проститутки, сутеньори и сводници, както и възпитателни мерки към младежта²¹. И за нея «народът» е основна категория и той трябва да бъде запазен от тази злина - проституцията. По подобен начин “народната общност” се посочва като “гранитен стълб” и в статията на деятелката на софийския клон на Съюза за закрила на децата в България Йовка Палавеева в статията й “Принципи и действия на общественото подпомагане в Германия”²².

На практика за множество автори идеите на социалното дисциплиниране, изглеждат преди всичко признак на модерни обществени грижи. И за Райна Петкова примерът на Германия е израз на модерност, и тя се стреми да го популяризира заедно с последвалата националсоциалистическата практика. Усвоявайки методи, техники, идеи за институционализиране (женска полиция и др.), вяра в статистическите методи и т.н., Райна Петкова наред с тях споделя и разпространява възгледите за значимостта на народната общност, народа и народното цяло, издигане на ролята на държавата, социалното дисциплиниране, изолиране в трудови стопанства и т.н. Така тези възгледи, характерни за различни обществени области, намират своето място и в социалната работа.

Заклучение

Райна Петкова е интересна и сложна фигура с важна роля сред първооснователките на социалната работа като професия в България. От една страна, чрез своите преводи тя популяризира делото на Алис Саломон, развитите от нея принципи, както и достиженията на социалната работа в Германия от времето на Ваймарската република. В тази си роля в културната рецепция на опита на германската социална работа, тя започва да популяризира и националсоциалистическата практика на социалната работа. Анализът на нейните трудове показва, че в Германия тя усвоява преди всичко методите и процедурите на социалната работа.

Много от методите, с които си служи Райна Петкова в изследването на детската и младежка престъпност, се запазват за дълго време в работата в това ново поле на работа с отделни категории деца и младежи. Тя съдейства за опознаването на социалния профил на безнадзорните и застрашените от пропадане деца и младежи. Данните, които тя привежда, могат да служат за база за изучаване развитието на това явление в България от времето на тридесетте години. Заедно с това тя е носителка и популяризаторка на идеите и практическия опит на съвместна работа на полиция, медии, граждански сдружения, женски организации, институции.

Райна Петкова съчетава тези разнообразни дейности. Тя успява в края на тридесетте и началото на четиридесетте години да изгради собствена кариера в областта на социалната работа и постига много от своите цели: работа в две дружества за превенция на детската престъпност, в създаването на женска полиция в България, популяризиране на тази дейност в издания на полицията, посветени на борбата със социалните злини, и на издания на общественото подпомагане. Тя преподава в първите форми на подготовка на жени за професионална социална работа (Школата на Българския женски съюз) и в първите курсове за подготовка на женска полиция. Чрез нейната биография се чете историята на социалната работа с някои от нейните идеи, нейните достижения, както и с опасностите, които тенденциите към социално (а по-късно и политическо) дисциплиниране създават. Без нейното име, биография и публикации тази история трудно може да бъде разбрана.

Публикации на Райна Петкова

1. Р. Петкова, Социалната работа в Германия, София, 1933.

Сп. Полицай

2. Р. Петкова, Надзор върху проституиращите в Берлин, сп. Полицай, 1933, бр.5 и 6, с. 92-96.

3. Р. П-ва, Служба за социални грижи при Дирекцията на полицията, Полицай, бр.5 и 6, с. 109-110.

4. Р. Петкова, Разширение предпазните мерки при борбата с покварата, Полицай, 1938, кн.1, 36-37.

5. Р. Петкова, Служба “Предпазни мерки” при Дирекцията на полицията, Полицай, 1938, кн.9 и 10, с. 227-229.

6. Р. Петкова, Службата “Предпазни мерки” при Дирекцията на полицията през 1938 година, Полицай, 1939, кн.5 и 6, с.90-91.

7. Р. Петкова, Полиция и обществени грижи, Полицай, 1940, кн. 3 и 4, с. 125-126.

8. Р. Петкова, Борба със социалните злини, 1940, Полицай, кн.11 и 12, с.247-248.

9. Р. Петкова, Изправителни младежки домове в Германия, Полицай, 1942, кн., с.113 –116.

10. Р. Петкова, Проституция и морал, Полицай, 1943, кн.1, с.110-111.

11. Р.П., За безнадзорната младеж, Полицай, 1943, кн.6, с.168-169.

Сп. Млада Българка

12. Райна Петкова, Да предпазим младежта от пропадане, сп. Млада българка, 1942, с. 7-9

Сп. Обществена подкрепа

13. Г-ца Р. Петкова, Секр. Соф. Окол. Клон СОП, Служби за предпазни

мерки при Дирекция на полицията, Изв. За Съюза Обществена подкрепа, 1936, с. 5-10.

14. Г-ца Райна Петкова, Принципи на общественото подпомагане в днешна Германия (свободен превод от статията на д-р Ралф Цайтлер), Обществена подкрепа, 1939, с. 3-7.

15. Райна Петкова, Институт за девизи, Обществена подкрепа, 1941, с.7-9.

16. Райна Петкова, По предотвратяване престъпността и нравствената поквара, Обществена подкрепа, 1941, с.6-9.

17. Райна Петкова, Пропадането на една система, Обществена подкрепа, 1942.

18. Германското право на младежта, Обществена подкрепа, 1943, No. 1-4, 21-23.

Медико-педагогическо списание

19. Райна Петкова, За скитащите из улиците деца, МПСп., 1940, кн. 7, с. 380-384.

20. Р. Петкова, Методи на общественото подпомагане в Германия (преди идването на Хитлер), МПСп. 1936, кн. 4-5. с.213 - 217.

21. Р. Петкова, Методи на общественото подпомагане в Германия (преди идването на Хитлер), МПСп. 1936, с. 291 - 294 (продължение от кн. 4-5).

Сп. Обществено подпомагане

22. Райна Петкова, История на общественото подпомагане, сп. Обществено подпомагане, 1936, кн. 1 и 2, с. 37-39.

23. Райна Петкова, История на общественото подпомагане, сп. Обществено подпомагане, 1936, кн.3 и 4, с. 98-102.

24. Райна Петкова, История на общественото подпомагане, сп. Обществено подпомагане, 1936, кн.5 и 6, с.163-165.

25. Райна Петкова, История на общественото подпомагане, сп. Обществено подпомагане, 1936, кн.7 и 8, с. 221-223.

26. Райна Петкова, История на общественото подпомагане, сп. Обществено подпомагане, 1936, кн.9 и 10, с. 304-307.

Сп. Нашето дете

27. Р. Петкова, Обществени грижи за младежта, Нашето дете, 1935, кн. 4, с. 82-85.

Непубликувани:

Rajna Petkova, Gründung der Gefährdeten Fürsorge in Bulgarien, Halbjähriges Bericht des Mädchenfürsorgeheims 1.7. – 31.12.1932.

Бележки:

¹ Първата програма на курсовете за социална работа, организирани от Българския женски съюз е подготвена в началото на 1932 г. Предвиждат се лекции по социална психология (Спиридон Казанджиев), психология на детето (д-р Вера Плочева), Отглеждане на детето (проф. Д-р Стефан Ватев), социално законодателство (проф. Илия Янулов), правно положение на жената (Димитрана Иванова), Проблеми на днешния икономически и социален живот (Никола Сакаров), методи на социалната работа (Райна Петкова), социална педагогика и етика (Михаил Герасков) и др. Вж. За социалния курс, Женски глас, бр.10 и 11, 5.2.1932. От следващата 1933 година на базата на тези курсове се създава Висшата социална школа за жени, просъществувала до 1944 г.

² Мара Табакова (1896 – 1942), дългогодишна ръководителка (подначалник и началник на отделението за обществени грижи към Министерството на вътрешните работи и народното здраве (1931 – 1942), вж. Александър Славейков, Мара Табакова, Нашето дете, кн. 1-2, 1942, с. 18-19.

³ Според статута на социалните съветнички, регламентиран в Правилника за обществени грижи на столичната община, службата за посещения и проверки на бедните семейства в общината се извършва от социалните съветнички. Уточнява се и тяхната подготовка: “Тези служителки се подбират според тяхната подготовка в специални или висши учебни заведения и според тяхната лична способност да извършват сполучливо тази отговорна служба”. Вж. Вж. Правилник за обществени грижи на Столична голяма община от 1939 г., ч. 2, Отделение за обществени грижи, цит. по: История на местното самоуправление, Сборник материали, Първа част, Благоевград, 2003, с. 217.

⁴ Вж. Кристина Попова, “Пожелавам ти Европа вместо селото”. Девическата гимназия: общуване и жизнени планове в началото на двадесети век, Балканистичен форум, 1-2-3, 1004, с. 55-65.

⁵ Данните за жизнения път на Райна Петкова, както и за нейното следване в Германия се съхраняват в Архива на Академията за социална работа на жените в Берлин, Вж. Alice-Salomon–Archiv/ASFH [Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin], FA 5.1; FA 5.2, FA 4.2 [61 Bl.];

⁶ За значението на Академията на Алис Саломон вж. Rüdiger Baron/Rolf Landwehr, Von der Berufung zum Beruf. Zur Entwicklung der Ausbildung für die soziale Arbeit, in: Adriane Feustel (Hg.), Rückblicke. Konstruktionen über die Geschichte der Alice-Salomon-Schule, Fachhochschule für Sozialarbeit und Sozialpädagogik, Berlin 1991, S. 69-104.

⁷ Deutsche Akademie für soziale und pädagogische Frauenarbeit. Bericht über die Entwicklung von 1925 - 1930.

⁸ Alice Salomon, Typenwandel der Sozialbeamtinnen und Struktur des sozialen Berufs, in: Alice Salomon, Frauenemanzipation und soziale Verantwortung. Ausgewählte Schriften, Band 3: 1919–1948, hgg. von Adriane Feustel, München 2004, 475-483.

⁹ В края на статията е приложен списък на публикациите на Райна Петкова.

¹⁰ Райна Петкова, Полиция и обществени грижи”, Полицай, 1940, кн. 3 и 4, с. 125–126.

¹¹ Пак там.

¹² Пак там.

¹³ Пак там.

¹⁴ Райна Петкова, Методи на общественото подпомагане в Германия.

¹⁵ Райна Петкова, Борба с социалните злини, Полицай 1940, кн. 11-12, с. 247-248

¹⁶ Райна Петкова, Институт за девици.

¹⁷ Райна Петкова, За безнадзорната младеж.

¹⁸ Райна Петкова, По предотвратяване на престъпността и нравствената поквара.

¹⁹ Райна Петкова, Изправителни младежки домове в Германия.

²⁰ Ст. Консулов, Законите на наследствеността. Наследственост при човека, С., 1928; Ст. Консулов, Израздането на културното човечество. Борба с израздането, С., 1928; Н. Саранов, Една съвременна проблема на расовата хигиена и на криминалната политика, Проблемата за обезплодяването като въпрос на най-новото време, сп. Просвета, 1937, кн. 1, с. 35-46.

²¹ Вж. Д.р Вера Златарева, Проституцията и борбата против нея, С., 1936, с. 315-321.

²² Вж. Йовка Палавеева, "Принципи и действия на общественото подпомагане в Германия", Нашето дете, 1942, кн. 1-2.

За възможността да работя в Архива на Академията за социална работа на Алис Саломон в Берлин (Alice-Salomon-Archiv/Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin), където се съхраняват повечето от документите за Райна Петкова и кореспонденцията ѝ с преподавателките, дължа специална благодарност на ръководителката на Архива Адриане Фойстел.

A TRANSLATOR, A LAWYER, A POLICEMAN, A FEMINIST? RAYNA PETKOVA AND THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL SOCIAL WORK IN THE 30-ES

Kristina Popova

Rayna Petkova, author of more than 27 publications about different aspects of social work in various of periodicals was an interesting and complex person, who played an important role as one of the initiators of social work as a professional occupation in Bulgaria. She worked in the police department and was member of several welfare organizations. She was supported by the Bulgarian Women Union to study in the in the Women school for Social Work and Social Pedagogy in Berlin. Through her translations, she popularized principles of social work in Germany she had adopted during her studies in Berlin at the end of the Weimar Republic. Doing so in the same time she popularized national-socialist social work practice and ideas in Bulgaria. Many of the methods which Rayna Petkova implemented in the field of children's and juvenile's relief and criminality prevention influenced the development in Bulgaria for a long time. Due to her, the social profile of the neglected and endangered

children and juveniles was finally well-explored. Perhaps even more relevant and sustaining was her model of cooperation between police, media, public organizations, and social institutions.

Настоящата статия е преработена версия на статията "Traces of Rayna Petkova - in Search for a Balance between Social Control, Profession and Charity", в: "Professional Welfare in Eastern Europe", ed. Kurt Schilde, Dagmar Schulte. (под печат)